

Т.М. Мельник

*Гендерна експертиза
українського законодавства*

*Сутність, необхідність
та методологічні основи*

ПРОЕКТ "ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА"
ПРОГРАМА ПРООН "СПРИЯННЯ ГЕНДЕРНІЙ РІВНОСТІ"
МІЖНАРОДНИЙ ФОНД "ВІДРОДЖЕННЯ"
ЛІГА ЖІНОК-ВИБОРЦІВ УКРАЇНИ "50/50"

Тамара МЕЛЬНИК

Гендерна експертиза
українського
законодавства:
сутність, необхідність
та методологічні основи

Логос
Київ — 2001

Мельник Т. М.

М48 Гендерна експертиза українського законодавства: сутність, необхідність та методологічні основи.— К.: Логос, 2001.— 46 с.
ISBN 966-571-267-X

Вперше зроблено спробу обґрунтувати сутність, важливість та необхідність проведення гендерної експертизи українського законодавства, розкрити її методологічні підходи та методичні засади, окреслити науковий інструментарій. Дається загальний аналіз спрямування гендерної експертизи, визначається комплекс відповідних дій можливого гендерного перетворення і новотворення в законодавстві. При цьому враховується європейський та міжнародний досвід.

Гендерна експертиза законодавства в Україні здійснюється в межах проекту ПРООН “Сприяння гендерній рівності”.

Видання розраховане на працівників державних органів, громадські організації, широкі кола науковців з питань юриспруденції, політології, гендерної проблематики, юридичну громадськість і всіх, хто цікавиться політико-правовими та гендерними проблемами.

Видання здійснюється в рамках проекту “Гендерна експертиза українського законодавства”, який впроваджується за сприяння і фінансової підтримки Програми ПРООН “Сприяння гендерній рівності” та Міжнародного фонду “Відродження” і реалізується Всеукраїнською громадською організацією “Ліга жінок-виборців України 50/50”.

Редактор *Ольга КУЗЬМІНА*

МЕЛЬНИК Тамара Михайлівна

Політолог. Кандидат юридичних наук, доцент.

Спеціалізується з проблем політичної системи суспільства, формування та функціонування державних і громадських структур, їх взаємодії.

Співавтор перших навчальних посібників та підручників з політології, виданих в Україні. Має понад 50 наукових публікацій обсягом більше як 100 друкованих аркушів. У 90-х роках виявила зацікавленість до гендерної проблематики. Автор книжки “Гендерна політика в Україні” (К., 1999, 7 др. арк), науковий редактор першого комплексного видання з питань гендеру в Україні “Гендерний аналіз українського суспільства” (К., 1999, 30 др. арк.).

Експерт проекту ПРООН “Сприяння гендерній рівності”.

Науковий керівник групи експертів, що здійснюють гендерну експертизу українського законодавства.

Член Ініціативної гендерної групи у Верховній Раді України.

Учасниця багатьох міжнародних, всеукраїнських конференцій з політології, жіночих та гендерних проблем.

ВСТУП

УРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО КОНЦЕПТУ ТА ГЕНДЕРНОГО КОМПОНЕНТА В ЗАКОНОДАВСТВІ — ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ

Кінець ХХ ст. ознаменувався для України створенням незалежної державності. Конституційно визначено, що нова Українська держава — демократична, соціальна і правова. Такі риси держави потребують нових дій, нових форм громадянської активності особистості та життєдіяльності соціальних спільностей, оновлення форм функціонування суспільства в цілому. В структурі цих соціумів важливим є аспект соціально-статевий. Він ознака суспільного прогресу. Його врахування становить об'єктивну потребу сучасного соціального процесу.

Невід'ємною частиною процесу утвердження справжньої демократії є досягнення рівності між жінками і чоловіками, гарантування всім членам суспільства як рівноправним участі в усіх сферах життя. Демократія неможлива без усвідомлення і відчуження особливостей статей. Вона не може ігнорувати вміння, навички, творчі здібності будь-якої із статей — чоловіків чи жінок.

Особливістю демократичного розвитку посттоталітарного періоду є зростання ролі права. Відчутною для України в перехідний період від тоталітаризму до ліберально-демократичного суспільства стала потреба його вдосконалення. Право виступає інструментом, за допомогою якого держава регулює процеси суспільного перетворення, впливає на творення нових соціальних відносин, забезпечує функціонування державного і суспільного механізму, може гарантувати населенню права, свободи і справедливість в умовах формування ринкової економіки та нових політичних структур.

Процеси національного новотворення українського суспільства збіглися з піднесенням світової і національної гендерної активності. 80-90-ті роки — це період переосмислення суспільної ролі та значення соціальних статей, їх впливу на всі соціальні процеси, на особистісне самотворення Людини — жінки і чоловіка, на зміни світової та національної впорядкованості усіх сфер

життя. Концепція “поліпшення становища жінок”, що була досить поширеною в 60-80-х роках, усе більш стала розглядатися як така, що виконала свою історичну роль. На зміну їй у 90-х роках прийшла концепція гендерного підходу до розвитку суспільства. Вона відповідає потребам змін, що відбуваються в реальних соціально-статевих відносинах, і тим потребам, з якими сучасне суспільство моделює і проектує своє майбутнє. Світове співтовариство велику роль у соціально-статевих перетвореннях і регулюванні гендерних відносин, у наповненні гендерним конструктом усєї системи соціальних відносин надає законодавству — як міжнародному, так і національному, а також їх гармонізації.

Особливо яскраво це відображено в міжнародних документах, прийнятих на Женевській підготовчій конференції з гендерної проблематики (Швейцарія, січень 2000 р.), на Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН з порядком денним “Жінки у 2000 році: рівність між жінками і чоловіками, розвиток і мир у ХХІ столітті” (Нью-Йорк, червень 2000 р.), Асамблеї Тисячоліття і Саміті Тисячоліття (Нью-Йорк, вересень 2000 р.). На цих високих зібраннях юридичний компонент забезпечення гендерної рівності розглядався як важливий чинник здійснення та підтримки національних, регіональних та міжнародних гендерних стратегій, як умова досягнення гендерної перспективи. При цьому підкреслювалась роль законодавчих заходів та необхідність гендерної перспективи на всіх рівнях — планетарному, в регіонах, у національних суспільствах.

Правовий конструкт гендерної проблематики особливо зацентований у Доповіді про розвиток людини за 2000 р., підготовленої Програмою розвитку ООН. Висока міжнародна організація суспільний розвиток, утвердження сучасної цивілізації, її прогрес пов’язує зі ставленням до гідності й свободи людини. Як гарантію вільного і гідного життя жінки і чоловіки мають вимагати належних соціальних умов і юридичних їх гарантій. Саме гарантування свободи, добробуту й гідності людей усього світу закладено як загальну ідею в основу принципу права людини і розвитку людини. Цей принцип не спрямований лише на

одну, тобто чоловічу частину людства. Це є загальний принцип, що втілює загальну ідею. Він не містить ніякого обмеження щодо будь-якої статі. Більш того, рівність статей закладена в основу всіх свобод людини.

У Доповіді про розвиток людини за 2000 р. особливо підкреслюється роль основних семи свобод. Перелік їх дає можливість ще раз звернути увагу на послідовність викладу загальних основних свобод, щоб показати важливість гендерного чинника для сучасного цивілізаційного прогресу. Ці свободи визначаються так:

- ◆ Свобода від дискримінації — за ознакою статі, расової, етнічної, національної належності або релігійних переконань.
- ◆ Свобода від злиденності: право на гідний рівень життя.
- ◆ Свобода розвитку і реалізації людського потенціалу.
- ◆ Свобода від страху — від погроз, особистої небезпеки, від катувань, свавільних арештів та інших актів насильства.
- ◆ Свобода від несправедливості і порушення законності.
- ◆ Свобода думки, слова, участі в процесі прийняття рішень і формування асоціацій.
- ◆ Свобода достойно працювати, не піддаватися експлуатації.

Перелік загальних основних свобод починається зі свободи від дискримінації — за ознакою статі. Серед основних свобод визначається також свобода від несправедливості і порушення законності, свобода від насильства тощо. Забезпечення свобод можливе за умов його гарантування, насамперед з боку держави і права. Законодавство є одним із найважливіших інструментів формування, функціонування і прогресу гендерних відносин, утвердження паритетної демократії.

Саме закон має визначальне значення в системі права. Панування закону і повага до прав людини — і жінки, і чоловіка є основою співробітництва соціумів і організацій як у кожній національній країні, так і на міжнародному рівні. Міжнародне і національне законодавство — регулятор дії державного і міждержавного механізму, його новотворчої діяльності в усіх сферах, у

тому числі в гендерній. У зв'язку з цим великого значення в системі українського законодавства має надаватися гендерному його змісту й гендерному напрямку його розвитку. Без цього неможливо утвердити демократичну і соціальну державу, оскільки її правовий зміст є органічним, а гендерна проблематика є суттєвим складником законодавчого забезпечення соціального прогресу та благодійного управління.

Отже, звернення до гендерної експертизи українського законодавства — нагальна потреба часу, можливість пришвидчення його соціальної ходи, забезпечення свободи та розвитку особистості, новотворення нових форм життєдіяльності, упорядкованості соціальних відносин та функціонування організаційних структур у суспільстві.

Така гендерна експертиза законодавства в Україні проводиться вперше. І як перша вона містить як позитивні, так і негативні моменти такої роботи. Експерти, залучені до експертизи, розуміють труднощі свого становища і свідомі тією відповідальністю, яку на них покладає сучасний етап соціальних змін в українському суспільстві.

Розділ 1. СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ГЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОДАВСТВА

1. Понятійне визначення гендерної рівності, рівних прав і рівних можливостей

Розуміння рівності жінок і чоловіків, їх рівних прав і рівних можливостей є вихідною відліку гендерного підходу та гендерної оцінки соціальних явищ у цілому, в тому числі підходу до аналізу українського законодавства. В Україні, як і в інших державах, зокрема в Польщі, Швеції, Литві та ін., у політичний та правовий лексикон важко входить слово “гендер”. Термінологія сьогодні є однією з проблем гармонізації національного права з міжнародним. Без визначення терміна, який відображає явище, неможливо концептуально узгодити національне законодавство з міжнародним, забезпечити гендерну оптимізацію права. Не уникаючи поняття “гендер”, все ж підкреслимо, що поширеними є терміни, що містяться в конституційному законодавстві. При цьому варто зауважити, що поступово в Україні поняття “гендер” набуває все більшого розголосу, поширення як у науковому вжитку, так і у політичному та правовому аналізі проблем рівності соціальних статей.

Будь-яка епоха має вираження через властиві їй терміни й поняття. Їх творці вкладають у них відповідний культурний зміст своєї діяльності й людських відносин. Завдання створення термінологічного й понятійного контексту збігається із завданням конструювання зрозумілих контекстів інтерпретації. А тому в сучасних умовах при гендерній експертизі українського законодавства насамперед важливим є зосередження уваги на концептуальному розумінні таких понять, термінів. Нечутливість до поняттєвого змісту сучасної теорії гендеру та схильність пояснювати всі негаразди сьогодення “загальною кризою” завдячує елементарному браку знань з гендерної проблематики. Тільки при чіткому визначенні понять і термінів можлива юридична ясність нормативно-правових актів.

Під *рівністю жіночої та чоловічої соціальних статей* розуміється рівність їх соціального статусу та загальна участь у всіх сферах суспільного, державного та приватного життя на основі самоусвідомлення особистісних потреб та інтересів, додання еле-

менту ієрархічності, за якою історично чоловіки розглядалися як істоти вищі, а їх діяльність та її результати більш суспільно значущими, ніж дії та їх результати, досягнені жінками.

Рівність соціальних статей насамперед зумовлена рівністю прав і рівністю можливостей.

Рівність прав — це наділення однаковими правами де-юре осіб жіночої та чоловічої статей у всіх сферах життя та забезпечення де-юре рівних умов їх здійснення.

Рівність можливостей (гарантій) — це система засобів та рівних умов де-факто щодо рівного розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, які виключали б дискримінацію та обмеження будь-якої статі, негативно впливали на її життєдіяльність і самовираження.

Рівність прав — це правова проблема. Вона орієнтована на законодавство. Її розв'язання пов'язане із наявністю чіткого розуміння правової політики, визначення правової стратегії. Забезпечення рівності прав людини передбачає забезпечення прав жінок і чоловіків через зняття всіх форм дискримінації за статтю.

Рівність можливостей — це не лише правова, а й соціально-економічна, культурна проблема. Без її розв'язання, тобто без долання економічної і соціальної залежності жінки від чоловіка, умов, які її породжують і відтворюють, розвитку культури неможливе реальне забезпечення рівності прав. При цьому варто зауважити, що рівність статей не означає їх біологічної ідентичності, ігнорування фізичних можливостей, фізіологічних особливостей, психічних та психологічних характеристик, розгляду становища жінок і чоловіків поза місцем і часом, умовами соціального буття. Ці відмінності не повинні негативно відбиватися на умовах життя жінок і чоловіків, спричиняти дискримінацію. Право має виступити тим чинником, що, не виключаючи особливостей, властивих кожній статі, не зводячи до уподібнення “нижчої”, тобто “жіночої” статі, до “вищої” (чоловічої), веде до рівного розподілу економічних, політичних, соціальних та інших можливостей.

Отже, правовий спосіб закріплення принципу рівності соціальних статей включає і право на відмінності, а це передбачає і певне врахування їх у законодавстві.

Головний зміст правового спрямування принципу рівності жінок і чоловіків та його конституційного закріплення полягає у сприянні творенню нових цінностей і пріоритетів у кожній із статей, нових партнерських відносин між ними, розподілу відповідальності між жінками і чоловіками. Це дало б можливість створити такі суспільні структури, які забезпечували б збалансованість владних, управлінських та інших суспільних відносин між жінками і чоловіками, долали соціальну ієрархію між ними, що залишається особливо панівною в публічній сфері життя, сприяли б конструюванню нових форм гендерних взаємовідносин. Правова основа загальної участі в цих процесах жінок і чоловіків є високим гарантом утвердження самоцінності особистості, задіяності всіх людських ресурсів до забезпечення сталого гендерного розвитку сучасного суспільства в умовах свободи.

Оволодіння жінкою і чоловіком свободою самотворення, досвідом самопрезентації, соціальної організації відносин між статями, вільним впливом на перетворення соціального середовища в публічному просторі, свободою від усіх форм залежності, свободою як соціальною цінністю, як складовою гендерної ідеології, як пануючою гендерною ідеологією забезпечує утвердження гендерної рівності та звільнення від усіх форм соціально-статевої дискримінації.

Отже, рівність жінок і чоловіків за своїм змістом передбачає:

- ♦ рівність у правах;
- ♦ рівність у свободах;
- ♦ рівність у обов'язках;
- ♦ рівність у відповідальності;
- ♦ рівність у можливостях.^{*)}

Права людини — жінки і чоловіка, як і рівність між ними, потребують постійного захисту, охорони і зміцнення. У зв'язку з цим право виступає найбільш дієвим і активним інструментом. Оскільки права людини і саме явище рівності статей розви-

^{*)} Такий підхід цікаво викладений російськими авторами, які здійснювали гендерну експертизу російського законодавства.— Див.: Гендерная экспертиза российского законодательства.— М.: Изд. БЕК, 2001.— 251 с.

ваються, змінюються, то постійного переосмислення й переоцінки потребує законодавство про них. Отже, гендерна експертиза законодавства в такому разі є нормальне, зумовлене суспільним розвитком і суспільними потребами явище, зокрема потребами гендерної оптимізації організації та функціонування суспільства.

2. Проблеми, пов'язані з рівністю жінок і чоловіків в Україні

У ХХ ст. Україна досягла значного прогресу щодо участі жінок у громадсько-політичному та державному житті порівняно з попередніми століттями. Вона зробила немалий поступ і в правовому утвердженні рівності між соціальними статями в суспільстві. Це значною мірою спричинено змінами в соціально-економічному становищі, зростанням їх освітнього рівня та піднесенням особистісної активності. Завдяки цьому активізувалося включення жінок у громадське і політичне життя поряд з чоловіками. Відбувається гендерне перекоustruвання суспільства. Такому гендерному прогресу сприяло законодавство: конституційне закріплення рівності статей у всіх радянських конституціях, виборче законодавство, правові норми щодо участі громадських об'єднань у державному житті, факт комуністичного квотування щодо кількості жінок у владних структурах, надання значної уваги специфічним проблемам жінок, ролі і значенню материнства, батьківства, дитинства, закріплення не лише рівності прав, а й можливостей в Конституції незалежної України та ін.

І все ж сьогодні під сумнів ставиться оптимальність досягнутого щодо гендеру. Насамперед це пов'язано з рядом чинників, у тому числі й тих, що стосуються правової сфери.

Перший чинник. Юридичне проголошення рівності соціальних статей не означало всезагального втілення її де-факто. Нерівність чоловіків і жінок є реальною проблемою.

Соціальні елементи суспільної системи (співтовариства, організації — такі, наприклад, як сім'я, армія, церква, наука, соціальні групи, норми, традиції, цінності та ін.) не виступають од-

ночасно тими певними інституціональними утвореннями, які покликані регулювати поряд з іншими соціально-статеві відносини і цим самим організувати гендерний порядок. А саме від того, наскільки ці соціальні інститути готові до організації й регулювання розподілом життєво важливого ресурсу жіночої та чоловічої частин населення, врахування їх інтересів відповідно до зміни соціальних реальностей і потреб історичного часу, настільки залежать зміни в соціальній організації відносин між статями, в системі соціально-статевого порядку, в конструюванні нових гендерних відносин, а жінки й чоловіки як рівноправні ідентифікують себе з творцями історичного процесу, перетворювачами соціально-статусних змін у суспільстві, визначають характер і спрямування соціально-статевого прогресу.

У багатьох сферах суспільного життя існують дискримінаційні перепони гендерному прогресу і навряд чи вони зникнуть найближчим часом. Живучими залишаються, а нерідко й відроджуються й поширюються патріархатні погляди на роль жінки в суспільстві, посилюється традиційний погляд на розподіл ролей у сім'ї, коли жінку знову ставлять у замкнене коло сім'ї, а в особі жінки-матері абсолютизується інструмент відродження нації, утвердження національної політики, розвитку "справжньої" сім'ї (хоча ніхто ще не дослідив і не обґрунтував щастя сучасної жінки-домогосподарки). Значного поширення з розвитком церкви набувають церковні погляди на традиційне місце жінки в суспільстві. Де-факто ускладнюється для жінки особливо отримання освіти, забезпечення охорони здоров'я, можливість зростити дитину при погіршенні соціальної сфери (побутові послуги, забезпечення дитячими садками та ін.). Всі ці тенденції значною мірою або якоюсь їх стороною впливають і на становище чоловіків.

Все це не могло не вплинути на гендерне сприйняття суспільного розвитку, на творення концепту гендеру в країні, на інтерпретаційну корисність самої ідеї, на гендер як соціальну організацію відносин між статями, як спосіб визначення культурних конструкцій, на компонентну функцію гендеру в усій системі соці-

альних відносин, а отже, і на творення гендерного компоненту в системі законодавства. Уповільненість розв'язання гендерної проблематики, певна нерішучість у її масштабному освоєнні, стриманість у розмаху гендерної діяльності — все це характеризує гендерний конструкт у системі законодавчої діяльності.

Другий чинник. Нерозвиненість громадянського суспільства, певна дискретність у процесі його розвитку не давали можливості для еволюції самоорганізації жінок, створення ними власних організацій та рухів, стримували орієнтацію на самостійну діяльність в публічному просторі, вихід жінки із замкнутих сімейних відносин, а отже, й вироблення механізмів оволодіння правовими методами впливу на громадсько-політичне життя та інші сфери. Це в свою чергу не активізувало також гендерну самосвідомість чоловіків. Пануюче чоловіче патріархатне мислення значною мірою стримувало гендерну активність жінок, впливаючи на неї.

Громадські об'єднання, в тому числі й жіночі громадські організації, створення яких набрало немало розмаху в 90-х роках, цілеспрямовували більш свою діяльність на замкнутих інтересах, акцентували увагу на громадські форми буття, що власне й притаманно громадським структурам. Потрібен час для набуття досвіду самопрезентації, для оволодіння сучасним політичним і юридичним світоглядом, який тільки ще формується, в структурі якого органічно потрібно вивесити й уявити місце, роль і значення гендерної проблематики, ідеології рівності статей, усвідомлення чоловіками і жінками цієї ідеології.

Набуття досвіду представленості соціально-статевих інтересів, способів презентації в публічному просторі як просторі міжгрупових комунікацій, механізмів вираження й консолідації інтересів, задіяність у прогресивні сфери сучасних соціальних перетворень сприятиме конструюванню нових форм гендерних взаємовідносин і в цілому саморозвитку гендерної системи в суспільстві.

Третій чинник. У 90-х роках з виникненням нового суспільного і державного устрою в ході трансформаційних процесів з'я-

вилися нові форми нерівності. Це явище властиве не лише Україні, а й всім країнам Центральної та Східної Європи. Парадокс полягає в тому, що виникнення більш демократичного суспільства привело не до зростання активності жінок у суспільному житті, а до їх витіснення. Висока активність жінок спостерігалась на початкових стадіях демократичних революцій. З розвитком її спостерігається паралельний процес — витіснення. Все це викликає нові підходи до правотворчості й правозастосування, оцінки ролі права в гендерному розвитку країни, своєчасності прийняття законодавчих актів з питань гендеру та внесення гендерного компонента до системи законодавства в цілому.

Четвертий чинник. Зміна суспільного і державного ладу в 90-х роках в Україні, а також постановка і розв'язання в цей час гендерної проблематики на міжнародному рівні викликали нове ставлення держави до рівності статей. В умовах творення вільного ринку і громадянського суспільства, розширення міжнародних зв'язків стали більш обмеженими захисні функції держави. Свобода вибору, розвиток основних прав людини, справедливість у користуванні ними становлять нові правові проблеми їх забезпечення. Вони потребують новел у структурі законодавства і творенні нових принципів та нових правових норм щодо рівності статей.

Гендерне оновлення законодавства потребує правового визначення щодо масового безробіття, серйозних порушень рівності, знецінення людської праці, маргіналізації людей, збіднення широких прошарків населення, порушення економічної рівноваги. Ці проблеми поставили жінку і чоловіка в різне становище. Жінка стала більш обмеженою щодо реалізації своїх основних прав. Нова ситуація поставила в інше, порівняно з попереднім, становище чоловіка. В таких складних політичних і соціально-економічних умовах проблема рівності чоловіків і жінок ще не стала пріоритетною в Україні, хоча Україна підписала всі міжнародні документи, де гендерна проблематика розглядається серед пріоритетних проблем сучасності, і цим са-

мим начебто приєдналася до такої позиції і поділяє гендерний погляд.

Але щоб виникли гендерні новели й були втілені гендерні принципи в систему національного законодавства сама держава має оволодіти гендерним інструментарієм самотворення й творення гендерно впорядкованого соціального середовища. Гендерне право як інструмент перебуває в ембріональному стані свого утвердження. Та саме становлення гендерного права вже сьогодні потребує гендерного наповнення всіх сфер суспільного життя.

Жіночі організації, що активізувалися в перші роки демократичних перетворень, далеко не всі усвідомили й рішуче осмислили гендерні потреби часу, юридичні основи утвердження гендеру, визначили місце гендерного компоненту в правовій ідеології. Жіночі організації, як не дивно, не набувають розвитку того престижу, який був у перші роки їхньої діяльності. Багато в чому вони поновили зміст стосунків з державними структурами, які були властиві попередній державній системі, в яку вони вписувалися. І не випадково жіночі організації (вузьким колом) обрали за власним бажанням й до керівництва Всеукраїнської жіночої ради посадову особу державної структури, що за природою суперечить самій ідеї саморозвитку громадянського суспільства та його організаційних компонентів. Тяжіючи до історично минулих форм діяльності, Всеукраїнська жіноча рада виявилася далекою від здатності здійснювати гендерний вплив на державно-правову систему.

Тоталітарна держава упродовж майже століття плодила і множила правовий нігілізм, поглинаючи волевиявлення громадських структур. Нова Українська держава, яка проголосила нові основи своєї діяльності, не отримала в особі жіночих організацій такого соціального середовища, в якому розвивалися б правові потреби волевиявлення, а отже, й гендерний у них компонент. Це ознака тяжіння до старого змісту діяльності, її закритості, замкненості, відсутності прагнення до власної незалежної самопрезентації, до потреби формування правових ос-

нов зовнішньої діяльності на паритетних засадах зі всією системою державних структур як у середині країни, так і на міжнародному рівні.

П'ятий чинник. В Україні залишається нерозвинутою гендерна ідеологія. Панує нечітке розуміння, а інколи й повне незрозуміння рівності соціальних статей, а отже, й рівності їх прав і їх можливостей. У сьогоденнішньому підході ще й досі рівність соціальних статей у правах не сприймається як синонім вибору. За змістом вона часто розуміється як уподібнення жінок чоловікам. Панує ідеологічна невизначеність у розумінні рівноправності жінок і чоловіків у розподілі влади, відповідальності й доступі до ресурсів, які залишаються все ще дуже нерівними. Рівність соціальних статей не зводиться до юридичної рівності. Вона значно ширша. За таких умов не визначені й чіткі зусилля щодо діяльності, спрямованої на утвердження рівності жінок і чоловіків, а отже, й місце правового регулювання цього.

Шостий чинник. Проблема аналізу нерівності жінок і чоловіків, утвердження їх рівних прав і рівних можливостей, рівної відповідальності й рівного вільного вибору потребує комплексного підходу. Імплементация гендерного підходу до всіх сфер життєдіяльності, утвердження в них рівних можливостей реально матиме вплив, якщо держава і право всезагально впливатимуть на життя громадян, а не в окремих його секторах, інакше суспільство відтворюватиме нерівність у регіонах, сферах, в різні періоди.

Сьомий чинник. Питання рівності жінок і чоловіків, їх рівних прав, свобод, обов'язків і однакової відповідальності не мають пріоритетного значення в планах політичних дій реально впливових політичних структур. Гендерна політика — один із наймолодших напрямів політичних наук, який аналізує становище, місце, роль й відмінності в соціально-політичному становищі жінки й чоловіка, його причини виникнення й існування.

У планах, програмах політичних дій політичних структур відсутній сучасний підхід щодо врахування жіночого і чоловічого факторів. Егалітарна політика спрямована переважно на до-

лання рівноваги в становищі жінок щодо чоловічої частини населення. А це лише один аспект проблеми досягнення соціально-статевої рівності. В сучасних умовах необхідний більш широкий кут бачення проблеми рівності соціальних статей, коли б політика і право розглядали об'єктом утвердження такої рівності не лише жіноче населення, а й чоловіче. Відповідно до цього й робота, спрямована на оптимізацію досягнення рівності між жінками і чоловіками, не повинна більше розцінюватися лише як “жіноче питання”, а залучати всіх членів суспільства — жінок і чоловіків. Вона має стати турботою всього суспільства в цілому. За таких умов розуміння рівності жінок і чоловіків сповнюється нового змісту.

Поширені в минулі десятиліття ідеологеми “захисту становища жінок”, “жіночого питання” в умовах сьогодення є гальмом у соціально-культурному розвитку суспільства, розв'язанні сучасних його гендерних проблем. Такі ідеї в старому їх тлумаченні звернені в минуле. Вони не орієнтують на майбутнє. Сьогодні утверджується роль жінки, коли вона вже не лише мати і зосереджена не лише на домашньому господарстві, на “домашньому вогнищі”. Її права, свободи, обов'язки і відповідальність — значно ширші. Вони ширші за соціальним обсягом і глибші за гендерним змістом також і в умовах власного дому. Жінка все більше поставлена в умови осмисленої свободи, потреби вибору. Саме материнство, як і батьківство, в таких умовах реалізується по-новому. Жінка потребує свободи. Вона все активніше виявляє інтерес до свободи самоідентифікації, самовираження і самоутвердження в усіх сферах суспільного життя, в тому числі і в публічному просторі. І неврахування цих моментів у теорії, ідеології й на практиці є не що інше як дискримінаційний, патріархальний підхід до становища і статусу жінки, нерозуміння змісту рівності її з чоловіком, процесу становлення соціально-статевої рівноваги.

На цій основі потребують вироблення нові стратегії рівності соціальних статей і долання “традиційного” бачення цієї проблеми, необхідність більш суттєвого вкладу з боку чоловіків у

справу забезпечення рівноправності між жінками і чоловіками. Це стимулюватиме правове оновлення гендерної рівності, утвердження через законодавство принципу недискримінації на основі нових гендерних підходів.

3. Що означає гендерна експертиза українського законодавства

Гендерна експертиза законодавства — це міжнародно-правовий підхід до оцінки чинного законодавства з позицій свободи, справедливості, рівності та розвитку статей.

У реальній практиці гендерна експертиза українського законодавства означає:

- ♦ розробку концептуальних рамок і методологій універсалістських імперативів, які дали б змогу оцінити стан справ у законодавчій сфері з точки зору оптимального втілення в ній проблематики соціальної рівності статей та інтегрування її в усі галузі та сфери права;
- ♦ на основі гендерного підходу до аналізу законодавства здійснення комплексного перегляду наявності в системі законодавства закріплення рівності чоловіків і жінок та можливостей досягнення такої рівності, а також характеру і обсягу їх закріплення в нормативно-правових актах, виявлення механізмів їх застосування;
- ♦ рекомендації щодо творення нових норм гендерного права відповідно до умов сучасного перехідного періоду і властивих для нього перетворень;
- ♦ порівняльний аналіз українського законодавства з міжнародним досвідом гендерної правотворчості та механізмом правозастосування з урахуванням національних особливостей;
- ♦ вивчення процесу гармонізації національного законодавства з міжнародним щодо гендерної його проблематики.

Гендерна експертиза законодавства є стратегічною концептуальною лінією гендерних перетворень у правовій діяльності. В Україні вона є **першим кроком**, який згодом набуде самого процесу розвитку. Сьогодні Україна робить перші, хоча вже й

не малі, правові напрацювання в сфері гендеру. Згодом гендерна проблематика щодо права набудатиме розширення шляхом урахування багатьох нових гендерних чинників і моментів, накопичення гендерних і правових знань, трансформування суспільства до відкритіших і справедливіших стосунків, спростування гендерних міфів і напівправди, оволодіння силами гендерних змін.

Проведення гендерної експертизи українського законодавства передбачає врахування ситуації, що характеризує світовий правовий і гендерний простір. У світовому співтоваристві відзначається пріоритетність гендерної проблематики, частиною якої є правові складові гендеру, спостерігається тенденція поглиблення змісту й розширення обсягу законодавчого регулювання системою рівних прав і можливостей, обмін досвідом гендерною інформацією, що стосується правової сфери.

Егалітарна політика щодо рівності жінок і чоловіків покликана змінити життя суспільства в напрямі його прогресу. В ній мають стати змістовною частиною та інтегровані специфіка, інтереси і цінності обох статей. Вона має звільнитися від сексизму і знайти правове розв'язання нерегульованих гендерних проблем у всіх сферах. Роль держави і права в галузі забезпечення рівності статей залишається фундаментальною.

Україна є впливовою складовою в планетарних перетвореннях, в європейських структурах, у східноєвропейському регіоні. Це має враховуватися при визначенні функцій гендерної експертизи українського законодавства.

Гендерна експертиза виконує ряд таких **функцій**, як:

- ♦ **пізнавальна** — визначення стану та рівня охоплення законодавчого поля регулювання гендерних відносин;
- ♦ **наукова** — наукове обґрунтування необхідності стану, можливостей, напрямів гендерного змісту в системі законодавства України, гендерного конструкту в різних галузях права;
- ♦ **політична** — окреслення місця гендерної проблематики в правовій політиці України, а також ролі права в структурі гендерної політики, показ місця законодавства у вироб-

ленні та здійсненні гендерних пріоритетів, виділення апробованого практикою правового елементу специфічної політичної програми рівних прав і можливостей;

- ♦ **практична** — розгляд реалізації гендерних стратегій у сфері законодавчої діяльності, показ наслідків діяльності, її результативності щодо рівних прав і можливостей;
- ♦ **мобілізаційна** — активізація гендерної діяльності у сфері права, втілення її у юридичну практику;
- ♦ **інформаційна** — визначення стану гендерного розвитку суспільства і доведення знань про це до широких кіл чоловічого і жіночого населення.

Гендерна експертиза законодавства у своєму функціональному змісті своїм складником і особливістю має врахування специфічних національних особливостей гендерного розвитку України, відмінностей історичного процесу становлення рівності соціальних статей і сучасних їх перетворень, відображення реальних соціальних умов у системі творчості і застосування гендерного законодавства.

4. Особливості розв'язання проблеми рівності соціальних статей в Україні та їх відображення у законодавстві

Розв'язання проблем гендерної рівності, утвердження паритетної демократії в Україні відбувається темпами, властивими перебудові в усіх сферах буття, а саме — вкрай уповільненими. Конституційно Україна визначила гендерну орієнтацію розвитку. Вона ратифікувала основні міжнародні документи, де закріплені гендерні принципи, внесла до законодавства норми про недискримінацію соціальних статей.

Однак, як свідчить національна та світова практика, цього недостатньо. Зроблене в Україні є позитивним як для першого етапу роботи. Необхідно проблему розвивати зсередини, тобто кожен аспект дискримінації (за статтю, національністю, мовою, віросповіданням, належністю до громадських та партійних організацій та ін.) потребує розробки і встановлення правових засобів, спеціально спрямованих на її ліквідацію. У цьому плані проблема

гендерної рівності недостатньо врахована в законотворенні й зовсім не впроваджена в юридичну практику. Про це свідчить:

- ♦ повсюдно поширена практика порушення гендерних принципів при прийомі та звільненні з роботи, сексуальні домагання, низький відсоток жінок на керівних посадах, алкоголізм, висока загибель чоловіків від травм та ін.;
- ♦ юридична практика країн світу свідчить про прийняття в них законів з рівних прав і можливостей, введення посад Уповноваженого з питань рівності статей, внесення змін із питань гендеру до законодавства про вибори та ін.

Все це говорить про те, що Україні для входження до європейської спільноти і засвідчення про себе як про цивілізовану державу необхідно виявити більше уваги проблемам гендеру, змінити ставлення до них. Гендерна політика не така незначна, як це здається деяким політикам.

У державних структурах панує переважно “традиційне” бачення проблеми рівності жінок і чоловіків. Вони більше пристосовуються до перешкод, ніж долають їх. Пристосування полягає у прагненні імплементувати міжнародно-правові норми в національне законодавство. Цим зовні створюється начебто атмосфера забезпечення рівності жінок і чоловіків де-юре. Та при цьому відсутнє, а якщо й присутнє, то вкрай уповільнене, прагнення до творення нового, саме гендерного законодавства. Саме цим можна пояснити несприйняття значною кількістю народних депутатів України і не прийняття до цього часу поданого у жовтні 1999 р. народним депутатом М. П. Ковалком у порядку законодавчої ініціативи проекту Закону України “Про державне забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок”.

Підхід до законотворчості в країні з точки зору оцінки його як процесу радше звернений концептуально до концепції поліпшення становища жінок, яка набула поширення у світі в 60—80-х роках (історично це було виправдано), аніж до гендерного світобачення. Про це свідчить і сам факт подання Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України у жовтні 1999 р. Концепції поліпшення становища жінок (концепція спра-

ведливо і вчасно була відкликана Кабінетом Міністрів України), а також представлення в порядку законодавчої ініціативи народним депутатом України В. В. Костицьким проекту Закону України “Про національні стратегії поліпшення становища жінок”. Можна було б сприйняти як норму і ці документи на розвиток попередніх щодо поліпшення становища жінок, якби вони наприкінці ХХ ст. розглядалися в новому контексті розробленої й вже прийнятої гендерної концепції суспільного розвитку.

На жаль, наприкінці 90-х років в Україні парламент ще тільки розглядав зазначені документи, тоді як вже у 80-х роках світове розуміння соціально-статевих відносин почало сповнюватися нового, а саме гендерного змісту. У 90-х роках у цивілізованих країнах стає все більш панівним гендерний підхід до аналізу й оцінки гендерних відносин. Про це свідчить прийняття законів про рівність жінок і чоловіків в 90-х роках у Швеції, Голландії, Норвегії, Фінляндії, Ісландії, Польщі, Литві, Японії, Франції та інших країнах. Прийняття таких законів пов’язане не лише з тим, що вони мають розвинену економіку, як це прагне дехто стверджувати, а тому, що мають високу культуру парламентського розуміння й бачення світових і глобальних процесів, невідворотності їх.

Йдеться про сучасні світові гендерні перетворення, про процеси глобалізації рівних прав і можливостей соціальних статей, про гендерне перекоструювання світу, про підвищення ролі особистості і значення людського потенціалу. Підхід до гендерної проблематики в Україні прозоро висвічує рівень сучасного ставлення до людини і політики людського розвитку. Українські державні структури ще й досі слабо адаптувалися до європейських гендерних поглядів. Це не могло не вплинути й на концептуальне розуміння місця гендерних підходів, гендерного конструкту в правовій реформі, що здійснюється в країні.

Та при цьому важливо підкреслити й зрушення, що відбулися у вересні 2000 р. у системі управлінської влади, а саме прийняття доручення першого віце-прем’єр-міністра України Ю. Сханурова про гендерні зміни в системі управлінської влади. Це

крок до значних і рішучих перетворень, який матиме позитивні наслідки в утвердженні принципу недискримінації, у втіленні в реальні державні механізми конституційних принципів рівності статей, у розвитку паритетної демократії в суспільстві. Та для цього потрібні ще практичні дії, політична воля впровадження.

Слід зауважити, що перетворення в суспільстві щодо гендеру набувають розвитку найчастіше й найбільше поза державним впливом. Темпи утвердження рівності жінок і чоловіків тут відбуваються значно швидше, ніж гендерні державні перетворення та набуття гендерного змісту в системі права. Так, в Україні з 1997 р. діє проєкт ПРООН “Гендер у розвитку”, в межах якого створено Гендерне бюро, діють дев’ять наукових і науково-консультативних гендерних центрів, гендерні освітні програми, видаються монографії та навчальні посібники з питань гендеру, випускається журнал “Гендерні дослідження” (Харків), впроваджуються курси з гендерної освіти у вузах та школах, створені й діють Літня та Зимова дорослі та дитячі гендерні школи, школи лідерства тощо. Ці суспільні перетворення є умовою творення й оновлення широкого спектра соціальних норм — моральних, політичних, корпоративних, традицій, звичаїв тощо і наповнення їх гендерним компонентом.

Всі ці гендерні новації, різноманітність форм гендерної діяльності задають спрямованість соціально-статевим змінам у суспільстві, визначають характер і спрямованість процесів гендерної мобільності.

Жіночий життєвий ресурс найбільш задіяний на нижчій сходинці соціальної ієрархії. Вищі сходинки зайняті невеликою частиною членів суспільства, де основну масу становлять чоловіки. В сучасних умовах рух, тобто соціальна мобільність у суспільстві, має переважно горизонтальний характер на нижчих сходинках. Схема соціального просування жінок в ієрархії розподілу влади існує і навіть легітимно проголошена, однак жіночий життєвий ресурс у системі ієрархії інституту влади потребує широких можливостей і більшої частки в системі інституту власності. Інституціональні утворення влади і власності в Україні тісно

взаємопов'язані. Така взаємозалежність значною мірою обумовлює шляхи соціально-статевої мобільності, просування й присвоєння життєвого ресурсу в сучасному українському суспільстві. Ці шляхи найближчим часом навряд чи змінять ієрархізовану структуру і місце в ній соціально-статевих позицій. За такої ситуації право може стати гарантом підтримки й закріплення позитивних тенденцій у процесах змін у ролі, значенні та впливові соціально-статевого життєвого ресурсу.

5. Труднощі проведення гендерної експертизи законодавства

3-поміж труднощів проведення гендерної експертизи національного законодавства можна виділити такі:

- ♦ Україна поки що не виявила політичної волі до глобального осмислення гендерної проблематики і національного загальнодержавного ставлення до формування і регулювання гендерних відносин у країні.
- ♦ Українська держава не зробила рівність жінок і чоловіків одним із своїх державних пріоритетів, хоча й підписала міжнародні документи ООН та європейських структур, де гендерна проблематика визначена як пріоритетна.
- ♦ В Україні відсутні чітко вироблені багатоцільові політичні стратегії, спрямовані на досягнення рівноправності жінок і чоловіків, їх рівних прав і можливостей, та чітко сформульовані в них правові аспекти гендеру.
- ♦ За відсутності гендерних стратегій логічно, що відсутня й чітко вироблена щодо них політика, яка включала б розроблені функціональні та структурні наслідки виконання гендерних стратегій, зокрема, реорганізацію, розвиток, поліпшення, оцінку політики, особливі механізми, специфічні комплекси заходів, критерії прогресу, вироблення модулів гендерного конструкту в різних галузях соціального та економічного життя. Відсутність такої розробленої політики не дає можливості в повному обсязі визначити місце і роль законодавчого елементу, коли такий з'являється, а також визначити його значення для оптимального за-

безпечення збалансованості політичного, державного і громадського життя з точки зору статі.

- ◆ Проблема утвердження рівності статей у багатьох політичних і правових актах розглядається здебільшого через специфічні потреби жінок і адресована їм. Ще рідко враховується чоловічий фактор, нові форми його гендерного вираження та прояву. Такий підхід є панівним і в правовому аспекті проблеми. Тому правова політика не є чітко орієнтована на забезпечення та встановлення рівності жіночої і чоловічої статей, їх рівних прав та створення рівних можливостей. Вона не містить чітко виражених нових гендерних підходів і нових гендерних стратегій у законодавстві щодо впровадження в ньому основного конституційного права, проголошеного в ст. 24 Конституції України.
- ◆ Правова реальність, її гендерний аспект відповідає умовам, коли в країні суспільне усвідомлення рівності чоловіків і жінок, партнерських відносин між ними, гендерного поділу ролей відбуваються переважно стихійно, коли лише формуються, хоча й надто повільно, нові підходи до творення правових основ гендеру.
- ◆ Труднощі полягали також у формуванні групи наукових спеціалістів, які провадили б гендерну експертизу права, оскільки в правовій науці України поки що не вироблено наукової теорії гендерного права, його поняття, змісту та особливостей. Відбувається процес освоєння правової проблематики гендерної сфери соціального життя в загальному контексті суспільних відносин. Правовий вимір рівності між жінками і чоловіками в усіх сферах і на всіх рівнях перебуває у стадії становлення та розвитку.
- ◆ Правовий вимір рівності соціальних статей, їх рівних прав і можливостей потребує комплексного узгодження з політичним, соціальним, економічним та іншими вимірами. Це відкриває можливості подальшого, більш глибокого гендерного експертизування законодавства, узгодивши з іншими ракурсами проблеми.

- ♦ Відсутність у країні розробленої концепції гендерної експертизи законодавства.
- ♦ Відсутність практики проведення гендерної експертизи законодавства, а отже, спеціалістів, які мали б досвід експертизування з проблем гендеру.
- ♦ В Україні недостатньо розвинена соціологія права, що не давало змоги чітко визначити параметри гендерної свідомості, гендерної культури у правовій сфері і зумовлювало формалізовані висновки.
- ♦ Слабка поінформованість із міжнародного досвіду проведення гендерної експертизи законодавства.
- ♦ Відсутність необхідних фінансових ресурсів для одночасного охоплення гендерною експертизою всіх галузей права і найважливіших правових сфер, що потребують удосконалення законодавства, зокрема таких, як насильство, права дитини та ін.

Можна стверджувати, що це труднощі сьогодення. І більшість з них вже найближчим часом можна буде успішно уникнути або подолати.

6. Важливість та необхідність гендерної експертизи законодавства України

Вихід України із системи тоталітаризму, долання постпатріархальних особливостей суспільства і входження до демократичної системи відносин, побудова відкритого ліберально-демократичного суспільства потребує нової конструкції концептуального розуміння суті і об'єктивної необхідності правового реформування. Це зумовлює зміни у ціннісних підходах до політичних орієнтирів, а отже, і до змістовності правових форм, їх закріплення та реалізації. Таким визначальним підходом до визначення всіх напрямів політики і надання їй статево-демократичної змістовності, гуманістично-гендерної цінності є права Чоловіка і Жінки як Людини, їх потреби та інтереси, здібності та можливості. Державна політика у всіх сферах свого впливу має усвідомлено враховувати особливості прав статей як соціально рівних.

Важливість гендерного аналізу суспільства, його жіночої і чоловічої частин, у тому числі й з погляду права, дає можливість визначити становище конкретної людини, яке поряд з іншим, детерміноване належністю до статі. Тут ідеться про те, що гендерний підхід до права є доказом, аргументом необхідності додання існуючого “патерналістського права”, викорінення в правовій ідеології гендерного традиціоналізму, вирівнювання через право нерівного входження жінки і чоловіка в ринкову економіку, утвердження демократичної репрезентативності та представницької збалансованості обох статей у формуванні та забезпеченні оптимального функціонування політичної системи, її державних і громадських структур.

Важливість гендерної експертизи законодавства полягає у його спрямуванні на широке закріплення у правових актах рівності статей. Законодавство, закріплюючи правовий статус жінки та чоловіка як рівних особистостей, об’єктивно формує рівні можливості самовираження людини, визначає форми юридичної відповідальності. У такому гендерному вираженні утверджується справедливий реальний відлік освоєння в країні людської соціально-статевої свободи, рівноправного вибору чоловіком і жінкою бажаних форм життєдіяльності, особистісного самовираження, формується гендерна відповідальність за партнерські відносини між соціальними статями, а також за політико-правовий порядок у країні.

Гендерна експертиза законодавства є одним із елементів гуманізації суспільствотворення та державотворення, визначення критеріїв оптимальності їх організації та демократичності функціонування. До таких критеріїв належить гендерний вимір людського розвитку, оцінка соціальних явищ та процесів. Такий вимір не може формуватися і втілюватися тільки при пануванні чоловічої статі, її світобаченні, формах поведінки й діяльності. Він потребує наповнення параметрами двох статей — жіночої і чоловічої як рівних. Наприклад, тільки враховуючи гендерний підхід до формування державного бюджету, можна розробляти і здійснювати специфічні комплекси заходів і вибір спеціальних

засобів для забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків, визначати обсяги їх економічного потенціалу й активності у приватному та державному житті, місці в соціальній структурі суспільства й здатності до впливу на зміни в ній, впливу на розвиток різних сфер суспільства. Або тільки розробляючи особливі багаточільові стратегії, що стосуються політичного і соціального життя, а також інших його сфер, шляхом наділення жінок правами і за співробітництва жінок і чоловіків у роботі по досягненню загальної мети рівноправності, можна досягти стратегічних загальнодержавних і загальносуспільних цілей.

Важливість проведення гендерної експертизи законодавства зумовлена потребами у визначенні прогресу статей та соціально-статевих відносин. Відбувається зміна уявлень про статус у суспільстві кожної із статей, а також зміна їх становища як такого. Так, “охоронна” концепція щодо жінок все більш виявляє свою архаїчність і свідчить про однобічний вимір соціального життя суспільства через життя однієї жіночої статі.

Суспільство за “охоронною концепцією поліпшення становища жінок” не може бути оптимально розглянуте як соціум із позиції бачення лише однієї жіночої статі. Воно потребує цілісного розгляду. Цілісно має визначатися і соціально-статевий, суспільний прогрес, а саме через розгляд місця, ролі, вкладу, активності двох, тобто жіночої та чоловічої, статей. А це є не що інше як комплексний підхід до проблеми рівності жінок та чоловіків, який на сьогодні може забезпечити реальний прогрес. До цього підійшла еволюція суспільного погляду на громадянське суспільство, на вимір його як цілого, на визначення у ньому ролі права.

“Жіночі дослідження”, “жіночі підходи” мають право на існування. Вони є складовою частиною осмислення окремих процесів суспільного розвитку. Регулювання в суспільстві за допомогою права передусім відбувається на рівні загальносуспільному, загальнодержавному. Гендерний конструкт у такому правовому регулюванні передусім стосується обох статей. А отже, жіночі інтереси і потреби мають розглядатися не з позиції вузь-

косоціумного розуміння, а на рівні загальносуспільного, загальнодержавного значення, як це представлені чоловічі інтереси та потреби.

“Захисна” функція права, яка у традиційному розумінні стосувалася часто саме жінок, які становлять більшу частину (54 відсотки) населення України, в усіх випадках і за всіма параметрами, крім дітородної функції жінки, може однаковою мірою стосуватися і чоловіків. А тому вона набуває нового тлумачення з погляду гендерного підходу. У такому разі і набувають нового правового розуміння поняття “захисту”, “пільг”, “підтримки”, “сприяння”, “поліпшення” та ін.

У новому тисячолітті переважає ідея рівності соціальних статей. Вона буде досягнута завдяки політичній волі з боку держави, спрямованій за допомогою права на подолання дискримінаційних проявів щодо будь-якої із статей. Саме таке законодавство, засноване на гендерних принципах, сьогодні покликане встановити рівний підхід до жінок і чоловіків. Саме визнання й творення такого законодавства щодо закріплення й поширення принципу гендерної рівності має на меті гендерна експертиза.

Розділ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ Й МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

1. Методологічні підходи до проведення гендерної експертизи українського законодавства

Переосмислення суспільством свого власного соціально-статевого існування, переоцінка правових і гендерних цінностей, їх взаємопов'язаності та взаємозалежності, конструювання нових уявлень (зразків) гендерної структури, законодавчих способів регулювання гендерних відносин, аналіз соціально-статевої рухомості в умовах соціальної мобільності населення зумовлює підвищення вимог інструментальної розробки гендерної проблематики. Склалися певні схеми щодо домінуючого методологічного і методичного домінування у здійсненні гендерної експертизи українського законодавства.

1. У загальносоціальному механізмі забезпечення рівноправності між жінками і чоловіками найважливіше місце належить юридичним засадам. Їх ефективність залежить від ряду чинників:

- ♦ юридичні засоби мають утворювати певну систему;
- ♦ юридична система забезпечує суспільно корисний результат тоді, коли вона внутрішньо структурно узгоджена з іншими системами — політичною, соціальною, економічною та іншими;
- ♦ відсутність необхідних елементів у структурі юридичної системи призводить до її корозії;
- ♦ відсутність методологічної та матеріальної забезпеченості правової системи зумовлює її нежиттєздатність, а надії суспільства стають марними.

Отже, досягнення реальної рівноправності та її юридичне забезпечення можливе за умови, коли всі галузі права узгоджені як система норм, що мають цілеспрямований вплив на суспільні відносини, які виникають у сфері гендерної рівності (нерівності), і забезпечують очікуваний суспільно-корисний результат. А тому гендерна експертиза спрямована на аналіз усіх галузей права.

2. Загальний методологічний підхід потребує застосування філософського методу пізнання, а саме від загального до конкретного. При цьому важливо визначити узагальнюючий критерій, який би забезпечив універсальне проникнення в юридич-

ну матерію та адекватне відтворення нею суспільних реалій у сфері гендерної рівності. Таким критерієм визначаються права людини.

Визначення прав людини, наповнення їх реальним змістом та забезпечення гарантій — найважливіше надбання ХХ ст. ХХІ століття має стати століттям всесвітнього поширення свобод. Усе це певною мірою спричинило й гендерний стиль мислення і життя. Загальний підхід до захисту прав людини, комплексний їх розгляд дає можливості побудови юридичного механізму та його удосконалення через механізм прав людини. Такий підхід для юридичного забезпечення гендерної рівності дає змогу:

- ♦ визначити каталог прав людини у різних сферах життя і відповідно серед них — такі права жінки та чоловіка, які необхідні для забезпечення гендерної рівності;
- ♦ застосувавши предметний критерій, визначити сфери суспільних відносин, де має бути забезпечена гендерна рівність;
- ♦ встановити зобов'язуючого суб'єкта (суб'єктів) у справі гендерної рівності;
- ♦ сформулювати систему правових засобів щодо забезпечення гендерної рівності — правові інституції для кожної сфери суспільних відносин — предмета правового регулювання;
- ♦ визначити зміст гендерного принципу у правотворенні та на стадії правозастосування;
- ♦ на основі проведеної експертизи та наукового аналізу її результатів сформулювати пропозиції щодо удосконалення законодавства та практики забезпечення гендерного паритету.

3. Світове співтовариство увійшло у ХХІ ст., надаючи визначального значення духовності для його саморозвитку. Та все ж аналіз документів усіх структур ООН, як і діяльності регіонів та національних суспільств, засвідчують, наскільки важливою залишається роль політики, а в аспекті предмета розгляду — гендерної політики. Саме політика визначає гендерну перспективу, її компонентну та конструктивну роль у праві.

Політичний аспект у здійсненні гендерних перетворень, у тому числі й їх місця в юридичній сфері, набуває свого першорядного

значення серед інших. На це справедливо наголошується у Заключній доповіді про діяльність Групи спеціалістів з питання про комплексний підхід до проблеми рівності жінок і чоловіків (EL-S-MS) “Комплексний підхід до проблеми рівності жінок і чоловіків. Концептуальні рамки, методологія та ознайомлення з “позитивним досвідом” (Страсбург, травень 1998 р.). У ній говориться, що “політика та громадсько-політичні структури відіграють першорядну роль у моделюванні умов життя і у зв’язку з цим часто інституціоналізують зберігання в силі й відтворення статусу тієї або іншої статі, установленого в умовах даного суспільства”. Все частіше, як зазначається в названому документі, сьогодні визнається, що поняття жіночого і чоловічого роду повинно також розглядатися і в політичному, і в інституціональному планах.

Це підтверджується хоча б тим, що в усіх суспільствах світу, навіть у Швеції, Норвегії, Фінляндії, Ісландії, Голландії, Литві, Данії, Японії, Франції, Канаді, тобто країнах, які пришвидшили ходу гендерного розвитку, існує ієрархічний момент у пануванні чоловіка стосовно жінки. А якщо так, то і все вироблене ним стає панівним зразком для наслідування або обов’язковим для виконання. До “виробленого” чоловіками в Україні належать і ті політико-правові принципи та юридичні норми, що створюються у Верховній Раді України та інших центральних державних структурах, де чоловіча складова на сьогодні є панівною. І хоча серед українських чоловіків часто можна почути про значний вплив української жінки і велику залежність від неї чоловіка, все ж норми для всього суспільства у парламенті створюють чоловіки, які становлять понад 91 відсоток депутатського складу. І хочуть вони того чи ні, а відтворюють законодавчо маскулинний світ, що був панівним упродовж тривалого історичного періоду. Вони створюють переважно норми, що властиві саме для чоловічого світобачення й світосприйняття. Більш того, жіночий досвід і вклад жінок-депутаток часто вимірюється за чоловічими стандартами. А якщо так, то відтворюватиметься й надалі в праві нерівність між статями чи то свідомо, чи підсвідомо.

Будучи включеною до системи і структури влади як панівна сила, чоловіча складова парламенту впливає й на те, як ця влада

розподіляється, як нею розпоряджаються при доступі та використанні людських, інтелектуальних, матеріальних та духовних ресурсів, контролює всі зміни, які відбуваються, і корелює їх залежно від чоловічого світогляду, встановлює форми домінування та підкорення, владарювання та залежності, зразків і негативного, міру збалансованості статей у відсотках, обсяг прав і навіть можливостей, особливо в умовах нерозвинутого українського громадянського суспільства. На чоловічому роді, належності до нього як панівного побудовані і політика, і право, і економіка, і культура та ін.

Однак у ХХІ ст. світове співтовариство вступає з новою критичною масою, соціально й політично накопиченою, яка потребує змін у підходах. Причому це зміни планетарного, регіонального і національного характеру, зміни — внутрішні та зовнішні для національних суспільств. А тому вихідна методологічна позиція при підході до гендерної експертизи українського законодавства потребує врахування таких рівнів як:

- ♦ **національний**, що передбачає врахування особливостей, властивих для законодавства України.

Національні особливості мають узгоджуватися з міжнародними. Ось в який спосіб на цьому наголошує Конституція України в ст. 9: “Чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України”. Отже логічно, що ратифіковані міжнародні документи, де закріплені гендерні аспекти, мають набути чинності в Україні.

Також потребує врахування норм Закону України “Про міжнародні договори України”, прийнятого 22 грудня 1993 р. У ст. 17 цього Закону говориться: “2. Якщо міжнародним договором України, укладення якого відбулося у формі закону, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору України”. І хоча це правило не знайшло конституційного відображення, воно встановлено Декларацією про державний суверенітет України та у галузевому законодавстві (наприклад, КЗпП України, ст. 8-1) і діє в реальній політико-правовій практиці.

Можна передбачити, що гендерній активності в сфері законодавчої діяльності сприятимуть надалі такі важливі документи, як: Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Союзом (1994 р.), яка вступила в дію 1 березня 1998 р., а також Стратегія інтеграції України в Європейський Союз (1998 р.), затверджена указом Президента України.

Гендерна експертиза українського законодавства на національному рівні також потребує врахування прийнятої у 1998 р. постанови Кабінету Міністрів України. Нею затверджена Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що передбачає поетапне приведення національного законодавства у відповідність до правових норм, що діють у країнах — членах ЄС.

2 листопада 2000 р. Верховна Рада України прийняла у першому читанні Постанову “Про програму гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу”. Така гармонізація при її реальному здійсненні принесе позитивні результати у сфері гендеру, оскільки гендерна оптимізація всіх сфер діяльності людства посідає чільне місце у законодавстві Європейського Союзу. Документи, прийняті Верховною Радою України і Кабінетом Міністрів України, мають також бути узгоджені щодо розуміння процесів адаптації та гармонізації. На нашу думку, це не є поняття тотожні. Неузгодження понятійного апарату не дає можливості забезпечити точне і оптимальне виконання нормативно-правового акта, в тому числі й його гендерного компоненту.

- ♦ **регіональний** рівень, який передбачає знання особливостей регіону — східноєвропейського, до якого належить Україна.
- ♦ **європейський** рівень.

Оскільки Україна прийнята до Ради Європи й за умовами членства вона має узгодити національне законодавство з відповідними європейськими документами, ставши частиною європейської регіональної системи, то важливою є гендерна експертиза механізмів реалізації людських прав, в тому числі й гендер-

них, а також регулювання процесу оскарження їх жінками і чоловіками до європейських установ та судів.

♦ **загальносвітовий (планетарний) рівень.**

Нове тисячоліття підтверджує зміцнення панування права. Україна як член ООН підписала значну кількість міжнародних документів. Вона приєдналася до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Проте для держави є недостатнім лише погодитися на обов'язкову для неї силу підписаних документів. Для того щоб Україна могла брати участь в утвердженні загальносвітового правового порядку, що складається, й користуватися його вигодами, вона повинна поважати й виконувати взяті зобов'язання, що випливають з документів. Виконання зобов'язань стосовно рамочних глобальних норм, які розроблені світовим співтовариством, має вельми важливе значення. Без прихильності панування права Україна залишиться поза глобальним правовим процесом.

Однак при цьому важко виключити той чинник, що національній владі часто не вистачає необхідних гендерних знань і ресурсів для того, щоб забезпечити здійснення зобов'язань щодо гендерних перетворень, тобто для розробки й прийняття необхідного гендерного законодавства, для впровадження необхідних процедур і адміністративних механізмів, для підготовки тих, хто бере участь у застосуванні гендерного законодавства, процедур і заходів, для ознайомлення їх з міжнародними нормами, які вони повинні виконувати. А тому міжнародний рівень гендерної експертизи передбачає як вивчення процесу ратифікації міжнародно-правових актів, зміцнення панування права у сфері гендеру, так і вироблення рекомендацій щодо втілення міжнародно-правових норм у національне життя, освоєння світового досвіду гендерних відносин та різних форм гендерної діяльності.

4. При проведенні гендерної експертизи українського законодавства в її основу покладається гендерний вимір людського розвитку. Такий вимір насамперед базується на визначальних параметрах гендерного індексу людського розвитку (ГІЛР).

Ці методологічні підходи є основою проведення гендерної експертизи українського законодавства.

2. Методи та науковий інструментарій гендерної експертизи законодавства

Під методикою та науковим інструментарієм, використаним для гендерної експертизи законодавства, розуміється сукупність методів, які дають змогу проаналізувати чинне законодавство з питань впровадження в ньому гендерного змісту, спрямованості його на долання гендерної асиметрії, встановлення гендерної рівноваги, охоплення гендерним впливом соціальних відносин, вироблення оцінок соціально-статевих процесів з точки зору права людини як універсального стандарту політичних, економічних та соціальних прав і свобод для жінок і чоловіків, а також привнесення нового в гендерну реорганізацію процесу прийняття рішень з гендерної проблематики.

До методик та інструментів можна віднести такі:

1. *Вивчення наукової літератури та інших друкованих матеріалів з гендерної проблематики.*

У дослідженні правових аспектів гендеру в Україні робляться перші кроки. Необхідним є ознайомлення з найсучаснішою гендерною літературою і зокрема її правовим спрямуванням в Україні, а також за її межами. Складності полягали в тому, що вітчизняної літератури з питань гендеру ще обмаль. Гендерні правові дослідження ще тільки утверджуються.

2. *Вивчення нормативних джерел.*

До нормативних джерел належать кодекси та інші нормативно-правові акти України, міжнародне законодавство з гендерних проблем або яке стосується їх опосередковано.

Чинне законодавство України в перехідний період має особливості: діє частина законодавства, успадкована від Радянської України; діє вже напрацьоване і прийняте законодавство в умовах самостійної незалежної України; значна частина законодавства перебуває у стані підготовки і обговорення в комітетах Верховної Ради України.

Експертами опрацьовується весь масив законодавства. Всі експерти зобов'язані проаналізувати з позицій гендеру законо-

давство, прийняте за Радянських часів і успадковане державою, а також напрацьоване законодавство 90-х років.

Крім того, всі експерти беруть участь у розробленні та обговоренні окремих проектів законів і кодексів, що подані до Верховної Ради, і певним чином забезпечують їх гендерний характер. Серед таких актів: проекти Сімейного Кодексу України, Цивільного Кодексу України, Закону “Про державне забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок” та ін.

3. Конференції, семінари.

Серед засобів, використаних при експертизі законодавства, — проведення та участь у науково-практичних конференціях з гендерних і правових проблем, семінарах юристів, прес-конференціях. На них експерти висвітлюють питання гендерно експертизованого законодавства, знайомляться з поглядами на гендерне законодавство, обмінюються інформацією, координують дії, розширяють співробітництво.

Прес-конференції дають можливість довести думку експертів до широкої громадськості.

Конференції та семінари дають змогу виявити професіоналів, заохотити їх до гендерної експертизи українського законодавства і рецензування підготовлених матеріалів

4. Роль політиків та державних діячів.

При проведенні гендерної експертизи законодавства першорядне значення має спілкування з політиками та державними діячами. Їх політична воля, активне сприйняття гендерної проблематики, позитивне (або негативне) ставлення до законодавчого її закріплення є важливою передумовою правового утвердження (неутвердження) рівності жінок і чоловіків. До експертизи залучені народні депутати України. Вони спільно з експертами взяли участь у розробці проекту Закону України “Про державне забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок”, проголошують політичну необхідність розширення законодавчого поля рівності статей, передають корисну інформацію з гендерних аспектів законодавства в широких колах Верховної Ради України. Серед народних депутатів України, залучених до оцін-

ки гендерної експертизи українського законодавства, — голова Ініціативної гендерної групи у Верховній Раді України — М. П. Ковалко, голова Комітету Верховної Ради України у закордонних справах — І. І. Остащ, народний депутат України, автор проекту Сімейного кодексу України — З. В. Ромовська.

5. Роль наукових працівників.

До гендерної експертизи українського законодавства залучалися науковці Інституту законодавства Верховної Ради України, Академії муніципального управління, Одеської національної юридичної академії, Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого.

Наукова оцінка в процесі гендерної експертизи законодавства є основою для політичного і юридичного аналізу нормативного матеріалу, для творення нових правових актів і норм, обґрунтування доказів щодо необхідності їх прийняття.

6. Роль державних інститутів.

Під час проведення гендерної експертизи законодавства активізувався зв'язок експертів з державними органами та їх працівниками. Такий взаємовплив збагачує обидві сторони. Гендерна активність сторін дає поштовх у розширенні активності щодо прийняття нових законів та нормативно-правових актів.

Як практичний результат, наприклад, гендерної активності державних службовців і експертної діяльності є прийняття доручення першого віце-прем'єр-міністра Кабінету Міністрів України Ю. Єханурова, в якому ініціюється прийняття гендерного законодавства в Україні і створення державного механізму управління гендерними процесами.

7. Статистичні дані.

Статистичні дані про гендерні перетворення висвітлюють реальне становище жіночої і чоловічої частин населення, рівність їх можливостей в умовах свободи, гарантування й забезпечення з боку держави принципу рівності, закріпленого в Конституції України. Вони пояснюють зумовленість і необхідність прийняття правових актів з питань гендеру, їх нагальність.

Завдяки статистичним даним, що є основою будь-якого аналізу соціально-статевих відносин, через прийняття законодавства в певні історичні часи розкривається динаміка і еволюція гендерних змін у праві. Гендерна статистика дає можливість правильніше оцінювати розроблювані законодавчі акти в гендерній сфері, закладати основи гендерно збалансованої політики.

8. Спостереження.

Експерти постійно відстежують та вивчають гендерні проблеми, їх відображення в законодавстві. Це набуває форм періодичних зустрічей, засідань, розгляду доповідей, спеціальних досліджень, розробки програм для вищих навчальних закладів, введення курсів гендерного права в юридичних навчальних закладах.

Оцінювальні спостереження активізують гендерну політику в правовій сфері.

9. Консультативні технології.

Консультативні технології передбачають спілкування зі спеціалістами вищого ґатунку, вивчення проблем рівних прав та можливостей і закріплення нових ідей та підходів у законодавстві. Такі консультативні зустрічі експертів українського законодавства з питань відображення в ньому рівності статей відбулися зі спеціалістами з правових питань гендерної проблематики з юридичного комітету Єврокомісії Європейського Союзу, з Швеції, Російської Федерації і Республіки Литви. У процесі консультацій вивчався досвід щодо напрацювання гендерного законодавства, створення гендерних державних структур, застосування гендерного права, лобіювання гендерних питань у парламентах та ін.

Для встановлення інформаційних контактів корисні інформаційні та консультативні каталоги, бази даних міжнародного і регіонального рівнів.

10. Роль громадських жіночих організацій.

Залучення думки широкої громадськості до оцінки результатів гендерної експертизи законодавства є визначення потреб у ній. Крім того, важливою є також перевірка необхідності у но-

вотворенні юридичних норм із питань гендеру, у визначенні обсягу гендерного компонента в тій чи іншій галузі законодавства або окремого закону.

Правотворчість з аспектом гендеру впливає на всю систему соціальних норм, у тому числі на систему статутних норм, що регулюють діяльність громадських організацій.

Участь громадськості в обговоренні напрацювань гендерного експертизування активізує гендерну демократію, виявляє потребу у прийнятті нових актів із гендерним наповненням, у вдосконаленні гендерних аспектів чинного законодавства.

11. Засоби масової інформації.

ЗМІ — є формою поширення і обговорення як процесу проведення гендерної експертизи українського законодавства, так і її результатів. Вони є способом формування гендерного змісту правової культури і відповідно до неї — гендерної демократії.

3. Особи, залучені до розробки концепції гендерної експертизи українського законодавства та потенційні дійові особи, зацікавлені у вивченні та застосуванні її результатів

До розробки концепції гендерної експертизи законодавства України залучені спеціалісти юридичної науки, працівники вищих навчальних закладів, а також народні депутати України. Серед них — жінки і чоловіки. Вони працювали на паритетних засадах.

До гендерної експертизи українського законодавства задіяні також потенційні дійові особи, зацікавлені у вивченні та застосуванні її результатів. До них належать:

1. Політики.

Гендерна експертиза законодавства свідчить про стан гендерної політики. Вона лише набирає певного оформлення. Свідченням цього є те, що немає чіткого визначення в політичних документах інтересів та потреб жіночої і чоловічої частин населення в умовах гендерної асиметрії, незбалансованості та нерівноваги, особливостей і характеру гендерних відносин, процесу їх роз-

витку, окреслених гендерних цілей, гендерного конструкту в державній та партійній політиці тощо.

Матеріал концептуального аналізу законодавства з позиції гендеру та результати його гендерної експертизи можуть відкрити політикам палітру гендерного бачення реальності й потреб гендерного вдосконалення соціально-статевої ситуації в Україні, праворозуміння гендерної демократії та забезпечення оптимізації гарантованості стандартів рівності, що закріплені у законодавстві. Вони отримують необхідну аргументацію нагальної необхідності вироблення основних напрямів гендерних стратегій та відповідної до них політики, визначення гендерної пріоритетності серед інших політичних пріоритетів країни.

2. Державні службовці.

Професійна державна бюрократія — необхідна дійова сила у державному забезпеченні гендерної рівності. Саме вони ініціюють і готують проекти нормативно-правових актів, програм, різних документів, формують у них конструкцію гендерної рівності. Застосування гендерних принципів на практиці напряму залежить багато в чому саме від державних службовців, їх гендерної активності. Надзвичайно важливою є їх підготовленість до гендерної діяльності. Результати гендерної експертизи права стануть тим реальним практичним матеріалом, яким вони зможуть керуватися у виконанні своїх управлінських функцій, у формуванні культури поваги до принципу рівності статей.

3. Неурядові організації.

В умовах у цілому невисокої гендерної і правової культури українського суспільства і створених на його ґрунті організаційних громадських структур, результати гендерної експертизи законодавства розкриють напрями паритетної взаємодії державних і громадських структур, висвітять гендерний конструкт у їх співпраці, розкриють правове поле їх гендерної взаємодії. Аналіз законодавства з позиції рівності статей приверне увагу громадських організацій до участі в правових ініціативах, виробленні

ставлення до державно-правової діяльності у сфері гендеру й потреб у її вдосконаленні.

4. Науково-дослідні працівники.

Гендерна проблематика, в тому числі й її законодавчі аспекти, ще не стала предметом серйозних правових досліджень науковців. Україна надзвичайно відстала щодо цього від європейської, американської та російської наукової гендерної думки. Гендерна експертиза законодавства має привернути увагу юридичної та іншої наукової громадськості до гендерно-правової проблематики.

5. Потенційно існують й інші діюві особи.

Результати гендерної експертизи законодавства сприятимуть активізації гендерного ставлення до правової сфери життя.

Розділ 3. ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКИ ОЧКУВАНОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ГЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Здійснення гендерної експертизи українського законодавства передбачає її узагальнений аналіз і підсумовування досягнутого. Такі результати передбачають комплекс дій: висловлення (оцінка) ставлення до правової ситуації в країні з точки зору закріплення в законодавстві гендерного аспекту, виявлення політичних і правових ініціатив до дійових осіб найвищого політичного і державного рівня, виконання певної аналітичної, видавничої, пропагандистської роботи самими авторами, поширення матеріалів серед державних діячів та населення, пропозиція регламентуючих документів, програм, конкретних кроків, технологій тощо.

Проведення гендерної експертизи законодавства не є самоцільлю. Вона є важливим гендерним і правовим інструментом забезпечення рівності жінок і чоловіків в Україні.

Як результат, експертиза передбачає також активізацію політичної волі в Україні, яка здатна впливати на соціальні процеси, створювати організаційні структури і володіти методами для забезпечення політики рівності статей.

Отже, спільні дії авторів експертизи і політичних та державних діячів можуть визначати цілеспрямований професійний підхід до проблеми і активні дії щодо її розв'язання. Виходячи з цього, можна констатувати, що загальний аналіз гендерної експертизи законодавства України спрямований на:

- ♦ правове забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у всіх сферах життя країни;
- ♦ підвищення ролі законодавства у розв'язанні гендерних проблем;
- ♦ створення правових гарантій по забезпеченню рівних прав і рівних можливостей, свобод і відповідальності, розвитку і миру для жінок і чоловіків;
- ♦ спрямування гендерних прав на забезпечення соціально-економічних реформ, переходу до ринкових відносин і долання негативних тенденцій, що перешкоджають цьому процесу;

- ♦ підвищення ролі і значення гендерного законодавства в структурі правової реформи;
- ♦ долання за допомогою права всіх форм дискримінації щодо будь-якої статі в суспільстві;
- ♦ посилення значення правових аспектів розвитку гендерної демократії в системі соціальної демократії;
- ♦ внесення в правову ідеологію як її складову гендерного компонента.

Цим напрямом гендерного перетворення і новотворення в законодавстві України й має відповідати комплекс відповідних дій:

1. На основі аналізу українського законодавства підготувати узагальнюючий матеріал за результатами експертизи і видати його у вигляді книги, серії брошур (за галузями права).
2. Подати до Верховної Ради України комплекс заходів законодавчого характеру, спрямованих на забезпечення гендерних стратегій у країні.
3. Розробити і подати до органів виконавчої влади комплекс заходів щодо реалізації законодавчих актів, які містять гендерну проблематику.
4. Підготувати на ім'я Президента доповідну записку про стан гендерної ситуації в Україні.
5. Підготувати комплекс заходів національного рівня, які забезпечили б зміни в гендерній ситуації в Україні.
6. Підготувати і надіслати політичним партіям і громадським об'єднанням пропозиції щодо вдосконалення гендерних аспектів у прийнятих ними статутах і програмах, а також з питань розширення їх практичної гендерної діяльності.
7. Підготувати і видати (за наявності коштів) монографію "Право України: гендерні аспекти (теорія і практика)".
8. Видати книгу "Україна на межі тисячоліть: гендерна ситуація" на основі нових матеріалів, гендерного аналізу законодавства, нових статистичних даних, соціологічних досліджень і теоретичних розробок.

Отже, сучасне українське суспільство залучене до гендерних і правових перетворень. Все більше проблематизуються їх тем-

пи, напрями, системність. Водночас суспільство свідомо й підсвідомо (часто навіть стихійно), включаючись у світові гендерні й правові процеси, виходить з перспективи глобального розвитку і визначення свого місця в світових та європейських структурах. Правовий конструкт гендерних змін зробить поступ України більш впевненим. Він реконструює гендерну свідомість і гендерне мислення відповідно до просторових моделей. Вони в свою чергу впливають на благодотворне управління, що є передумовою пошуку виходу із стану суспільства, яке визначається як кризове. Всьому цьому має сприяти гендерна експертиза українського законодавства.

ЗМІСТ

Вступ.	УРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО КОНЦЕПТУ ТА ГЕНДЕРНОГО КОМПОНЕНТА В ЗАКОНОДАВСТВІ — ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ	4
Розділ 1.	СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ГЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОДАВСТВА	8
1.	Понятійне визначення гендерної рівності, рівних прав і рівних можливостей	8
2.	Проблеми, пов'язані з рівністю жінок і чоловіків в Україні	11
3.	Що означає гендерна експертиза українського законодавства	18
4.	Особливості розв'язання проблеми рівності соціальних статей в Україні та їх відображення у законодавстві	20
5.	Труднощі проведення гендерної експертизи законодавства	24
6.	Важливість та необхідність гендерної експертизи законодавства України	26
Розділ 2.	МЕТОДОЛОГІЧНІ Й МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА	30
1.	Методологічні підходи до проведення гендерної експертизи українського законодавства	30
2.	Методи та науковий інструментарій гендерної експертизи законодавства	36
3.	Особи, залучені до розробки концепції гендерної експертизи українського законодавства та потенційні діючі особи, зацікавлені у вивченні та застосуванні її результатів	40
Розділ 3.	ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКИ ОЧІКУВАНОГО РЕЗУЛЬТАТУ ГЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	43

Підп. до друку 12.07.2001. Формат 60 x 84¹/₁₆. Папір офс. Гарнітура "Таймс".
Друк офс. Ум. друк. арк. 2,8. Обл.-вид. арк. 3,9.
Тираж 1000 прим. Зам. 502.

Видавництво "Логос"
Свідоцтво ДК № 201 від 27.09.2000 р.
01030, Київ-30, вул. Богдана Хмельницького, 10
Тел./факс 235-60-03

